

CONTRIBUȚIA REVISTEI „ARHIVA SOMEȘANĂ” (1924—1940), LA CUNOAȘTEREA ISTORIEI POPORULUI ROMÂN

IOAN POP

Apărută în 1924 la Năsăud, revista „Arhiva someșană” avea să continue tradiții mai vechi de cercetare și popularizare a istoriei și culturii poporului român, în condiții noi, de libertate deplină din perioada care a urmat marii uriniri din 1918. Acest fapt este enunțat în cuvântul „Către cititori” din primul număr al revistei în care se spune: „Un grup de intelectuali din Năsăud ne-am luat îndrăzneala să înființăm această „Arhivă someșană” întemeiați pe o necesitate adânc simțită a unui astfel de organ de publicitate în acest colț îndepărtat al neamului românesc”¹. Într-adevăr, revista a publicat numeroase documente, studii și articole privind istoria acestui ținut, dar și istoria poporului român în întregul său, constituind astfel o sursă bogată de documentare, un izvor informativ indispensabil.

Sufletul acestei reviste a fost profesorul Virgil Șotropa, fiu al acestui ținut, dar și alți intelectuali ca: Vasile Bichigean, Iulian Marțian, Ștefan Buzilă, Iuliu Moisil, Alexandru Ciplea, Iosif Naghiu, Nicolae Drăganu ș.a. Prin activitatea lor în cadrul colectivului de redacție al revistei sau în calitate de colaboratori, acești intelectuali au contribuit la informarea maselor de cititori privind trecutul poporului român și astfel la educarea lor în spiritul patriotismului, menținând mereu trează conștiința națională în rândul acestora.

Desigur, apariția unei astfel de reviste la Năsăud nu a fost un fapt întâmplător. Se știe că datorită militarizării acestui ținut, Năsăudul a devenit, încă de la mijlocul secolului trecut, cel mai important centru cultural din nord-estul Tran-

silvaniei, datorită școlilor ce funcționau în acest orașel, îndeosebi a Școlii superioare (normale) și a Institutului militar. În urma desființării regimentelor de graniță din Transilvania, în 1851, reprezentanții grănicerilor năsăudeni au hotărât, la îndemnul unor intelectuali patrioți, să nu împartă fondurile bănești și unele averi aflate în proprietate comună, ci din dobânzile și veniturile acestora să-și susțină instituțiile de învățământ și să acorde burse elevilor și studenților, fiii de grăniceri, care dădeau dovadă de capacitate și sârguință la învățătură. Astfel, la 2 ianuarie 1859, la Năsăud își deschidea cursurile Școala pedagogică, iar la 4 octombrie 1864 Gimnaziul superior, care se va transforma treptat în liceu cu 8 clase. La acest liceu, ca și la Școala pedagogică, Școala industrială și la alte școli vor studia numeroși elevi, mai ales din Transilvania de nord-est. Năsăudul devenind cel mai important centru cultural din această zonă.

Așa cum s-a arătat, studiile și articolele publicate în cele 27 de numere ale revistei „Arhiva someșană” au caracter istoric și cultural, ele referindu-se, în cea mai mare parte, la trecutul istoric și la specificul cultural al districtului năsăudean și al regiunilor din împrejurimi, dar și la istoria și cultura poporului român în întregul său. Astfel, în nr. 1 al revistei, apărut în 1924, Virgil Șotropa semnează studiul: „Districtul Năsăudului”, în care prezintă caracteristicile geografice ale acestui ținut muntos, cu meleaguri de un pitoresc deosebit, brăzdate de ape cristaline ce coboară din munti. În cadrul studiului se menționează faptul că partea nordică și estică a districtului se învecinează cu Maramureșul, Bucovina și Moldova, fiind acoperită de o

¹ AS, nr. 1, 1924, p. 1—2.

catenă neîntreruptă de munți înalți a parținătorii Carpaților. Întreaga catenă se poate împărți în două grupuri și anume : Munții Rodnei și Munții Bârgăului.

În continuare se arată că, în documentele medievale ținutul este cunoscut sub denumirea de districtus Rodnensis sau Vallis Rodnensis, bucurându-se încă din vechime de o oarecare autonomie. Locuitorii lui aveau misiunea de a apăra hotarul de nord-est împotriva diferitelor incursiuni străine. Cu timpul, comunele acestui district au fost încorporate, din punct de vedere administrativ la comitatul Solnocul Interior, iar apoi la comitatul Dăbâca, păstrându-și însă vechea denumire. După anul 1475, când regele Matei Corvin a încorporat din punct de vedere juridic-administrativ, valea Rodnei la orașul Bistrița, districtul va purta denumirea de Vallis Valachalis, Districtus Valachicus, Pertinentia Valachalis sau Depertinentia Valachica. În anul 1603 la cele 21 de localități de pe valea Rodnei se anexează Nușfalăul (azi Mărișel), iar în 1652 Sântioana, ambele comune fiind situate pe valea Șieului². Astfel, acest district, format din 23 de localități, se va afla sub administrația și jurisdicția orașului Bistrița până în anul 1762 când se va militariza, formând Regimentul II românesc de graniță, cu sediul la Năsăud. După această dată, teritoriul celor 23 de localități va purta denumirea de Districtul năsăudean la care se vor anexa, cu timpul, noi sate militarizate de pe valea Șieului (1754) și de pe valea Bârgăului (1783), numărul lor ajungând la 44³.

Așa cum se arată în studiu, anexarea unor regiuni mărginașe la acest district nu i-a schimbat caracterul de unitate geografică marginală, nici condițiile lui naturale specifice, care favorizau anumite ocupații și activități pe țărâm economic. Astfel, datorită terenului în cea mai mare parte muntos, creșterea animalelor cu ramura sa principală păstoriul, îndeosebi în Munții Rodnei, va avea ponderea principală în ocupația locuitorilor. urmând apoi agricultura, care

se practica pe văile râurilor, mai ales pe valea Someșului Mare. Se știe că în jurul comunei Rodna s-a dezvoltat, încă din cele mai vechi timpuri, mineritul datorită bogăției subsolului în zăcămințe minerale.

În ceea ce privește locuitorii, se cuvine să menționăm faptul că, în afară de localitatea Rodna, unde alături de români s-au așezat și oameni de alte naționalități, mai ales germani, pentru lucrul la mină, în toate celelalte comune populația era alcătuită omogen din români, districtul constituind unul din cele mai caracteristice teritorii românești din Transilvania. Localitățile acestui district sunt atestate documentar în secolele XIII, XIV, XV și XVI, ele existând cu mult mai înainte⁴.

Date și fapte importante privind istoria acestui ținut ne oferă studiul lui Florian Porcius : „Istoricul Districtului năsăudean“, publicat tot de Virgil Șotropa în nr. 9 al revistei menționate. Este un studiu mai vast prin care s-a pus în circuitul științific un bogat material documentar referitor la istoria acestui ținut din cele mai vechi timpuri până la 1782. Documentele și evenimentele sunt prezentate și analizate în contextul istoriei Transilvaniei, relevându-se legăturile permanente cu Moldova și Muntenia⁵.

Un interes deosebit îl prezintă și studiul lui Iulian Marțian intitulat „Țara Năsăudului“, publicat în nr. 10 al revistei. În acest studiu sunt prezentate și analizate un număr însemnat de documente referitoare la istoria acestui ținut din cele mai vechi timpuri. Între altele, autorul susține că gepizii ar fi stăpânit valea superioară a Someșului Mare, până la dispariția lor din istorie, căci dacă se afirmă că după căderea lor politică din 571 ei au mai opus rezistență avarilor și slavilor în unele văi înguste ale Carpaților încă câteva decenii, apoi acest fapt se potrivește mai bine la această regiune fortificată și aproape inexpug-

⁴ Ibidem, p. 6.

² Virgil Șotropa, *Districtul Năsăudului*, în AS, nr. 1, 1924, p. 3.

³ Ibidem, p. 5.

⁵ Florian Porcius *Istoricul Districtului Năsăudean*, în AS, nr. 9, 1928, p. 15. (Studiul este publicat de Virgil Șotropa).

nabilă⁶. De asemenea, autorul susține, pe baza unor documente temeinice, că în perioada care a urmat după dispariția avarilor, emigrarea slavilor din Dacia și invazia ungurilor, Țara Năsăudului făcea parte din unul dintre voievodatele românești ce se formaseră în epoca respectivă⁷.

Relatări interesante privind stările de fapt din localitățile acestui ținut, în timpul răscoalei lui Francisc Rákoczi al II-lea din 1703—1711, ne oferă studiul lui Virgil Șotropa: „Urme din timpul curuților“, publicat în nr. 17 al revistei. În acest studiu autorul arată că toate mișcările sociale din Transilvania au lăsat urme adânci și dureroase în viața poporului român. Într-adevăr, în timp ce orașenii sași și nobilii maghiari aveau posibilitatea să-și păstreze hrana pentru zile grele și să se apere de după ziduri și fortificații, satele românești erau prădate de toate grupările beligerante. Așa s-a întâmplat și în timpul revoltei lui Francisc Rákoczi al II-lea, pe care românii l-au sprijinit în speranța că vor ajunge la o soartă mai bună. Dar s-au înșelat amarnic căci după pacea de la Satu Mare din 1711, încheiată între răsculași și Curtea de la Viena, românii nu s-au ales cu nici o ameliorare a soartei lor vitrege. Autorul arată că și în timpul acestei revolte, contribuțiile erau scoase de magistratul orașului Bistrița de pe români care aveau o situație economică modestă.

Într-o scrisoare pe care preotul evanghelic Martin Czech din Baia Mare o adresează, la 14 iunie 1703, primarului Johann Klein din Bistrița, se arată că cea mai mare parte dintre curuți au fost atacați și bătuți în satul Dolha spre pasul către Polonia de trupele sătmărene și de nobilimea de acolo. „Pe lângă nenorocirile acestea însă — se arată în scrisoare — iarăși a apărut Pinteau în satele din apropiere, dar și el e neconținut urmărit“⁸. Este vorba de faimosul haiduc Pinteau Viteazul, despre care chiar și Rákoczi spune în autobiografia sa că a

sprijinit pe curuți, ocupând Baia Mare, dar acolo și-a găsit moartea.

La 27 iunie 1704, orașul Bistrița a fost nevoit să se predea curuților, cu care a încheiat un tratat de compromis semnat de contele Mihail Teleki, de primarul Johann Klein și de colegiul centumvirilor⁹. În 15 puncte se stabilesc condițiile pactului asigurându-se privilegiile orașului, care împreună cu districtul românesc și cu Rodna se puneau la dispoziția principelui Rákoczi. Este de menționat faptul că deși mandatarii lui Rákoczi au promis orașenilor și districtualilor că nu-i vor supune la nici o taxă coercitivă și că îi vor trata cu considerație, la scurt timp după semnarea tratatului au început rechizițiile de vite, care, alimente, furaje și alte bunuri din satele districtului. Pe lângă cetele de curuți care stăteau în oraș și district pe seama locuitorilor, mai veneau și petreceau pe aici vătavii bandelor rebele cu familiile lor, inclusiv soțiile conților Pekri și Forgách. Se relatează faptul că în acel timp magistratul orașului Bistrița a contractat datorii, împrumutând bani de la diferite corporațiuni și instituții, de la nobili maghiari și de la alți bogătași care pretindeau dobânzi mari. Ca urmare, magistratul va impune pe locuitorii districtului românesc la contribuții mai mari¹⁰. Acestea au fost urmele dureroase lăsate de curuți în ținutul Năsăudului și împrejurimi, ca și în alte regiuni ale Transilvaniei.

Desigur, date și fapte privind istoria acestui ținut se află și în alte studii și articole publicate în paginile revistei, dar spațiul limitat al acestei lucrări nu permite menționarea lor.

Documente valoroase referitoare la români și la istoria Transilvaniei sunt prezentate și în studiul: „Voci străine despre români“, publicat în nr. 1 al revistei. În cadrul acestui studiu, Virgil Șotropa arată opiniile maresalului Iosif Siskovici despre români, combatând prezentarea acestora în termeni denigratori de către Cancelaria aulică transilvăneană de la Viena, care reprezenta interesele aristocrației maghiare. Această instituție, în fruntea căreia se afla în acel timp

⁶ Iulian Marțian, *Țara Năsăudului*, în AS, nr. 10, 1929, p. 44—45.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Virgil Șotropa, *Urme din timpul curuților*, în AS, nr. 17, 1933, p. 126—127.

⁹ *Ibidem*, p. 133—137.

¹⁰ *Ibidem*, p. 139.

contele Gabriel Bethlen, încerca să convingă pe împărăteasa Maria Tereza să nu primească pe români în cadrul regimentelor de graniță pe motiv că aceștia ar fi nestatornici și inclinați spre excese. Într-un raport către Consiliul aulic de război, mareșalul Siskovici arată că românii odată deprinși cu serviciul militar se poartă bine în fața dușmanului și fac servicii excelente. „Cu acest prilej — se arată în raport — sunt nevoit să mărturisesc în favoarea acestor valahi, atât de rău descriși, adevărul, că deși ici-colea și între ei se ivesc instigatori, și unii se lasă seduși la manifestări rebele; totuși eu cu toți valahii împreună n-am avut atâtea supărări, atâtea griji și atâtea mahnire cât am avut de îndurat din partea unei singure companii secuiești din Ciuc ori Trei Scaune“¹¹.

Tot în acest studiu este prezentată opinia despre români a colonelului Carol Heydendorff, numit în 1787 comandant al Regimentului II românesc de graniță. Acesta va participa, în fruntea grănicerilor nășăudenți, la războiul împotriva turcilor din anii 1788—1791, fiind foarte mulțumit de vitejia și comportarea lor, fapt care rezultă dintr-o scrisoare adresată fratelui său Mihail, la 7 mai 1789 din Tohanul Nou. În această scrisoare colonelul Carol Heydendorff scrie: „Mulțumesc lui Dumnezeu că regimentul meu a dat dovadă de atâtea bravură și și-a câștigat onorul prin aceasta și că totul până acum s-a făcut cu atât de puține pierderi. Să mă crezi iubite frate că sentimentul meu de astădată nu se poate asemăna cu nimic, când la apropierea dușmanului am amintit soldaților mei datorința lor către Dumnezeu, monarh și patrie și ei cu fețele vesele mă asigurară că pot fi încredințat de curajul și satornicia lor. Cuvintele lor au fost: Nu te teme domnule pentru noi, că ești tata nostru, nu ți-om face rușine, om sta până la un pic de sânge. Sunt mândru de a fi șeful acestor bravi oameni“¹².

Al treilea document prezentat în cadrul acestui studiu se referă la relațiile lui Iosif Kemény, care într-o lucrare referitoare la cnezii români din Transil-

vania recunoaște prioritatea românilor în această provincie, condamnând tratamentul neomenos la care erau supuși. Este de remarcat faptul că lucrarea lui Kemény a fost publicată în anul 1846, în preajma revoluției de la 1848, când sub masca principiilor de libertate, egalitate și fraternitate, nobilimea maghiară urmărea maghiarizarea românilor ca și a celorlalte popoare din țările și provinciile ce fuseseră cucerite de regalitatea maghiară. Astfel, vorbind despre cea mai cruntă robie în care au ajuns românii încă din timpurile primilor regi maghiari, Kemény scrie: „Aceasta a fost deci soarta unei națiuni, care — mult timp înainte de pătrunderea maghiarilor în Europa, ieșită din elementele eterogene ale diferitelor învingători și învinsi: și despoiată de conștiința mândră de a fi fost odinioară poporul băștinaș independent, — a sucombat luptând și sângerând în grele războaie împotriva maghiarilor. Că această națiune a fost robită de maghiarii care în secolul al X-lea cunoșteau numai dreptul apăsător al sabiei crunte, a fost blestemul timpului de atunci. Însă, să vrei încă și azi să odihnești și să guști în liniște și în mod suveran sub umbra și sub fructele acestui blestem crud, ar însemna necinste pentru nobilimea de astăzi, despre care n-ar fi permis să se mai zică cu cuvintele de odinioară ale lui Kéza: „vivre volentes odiose“¹³. Spațiul limitat al lucrării de față nu ne permite să redăm în întregime relațiile acestui mare istoric maghiar și om de cultură, relatări care sunt actuale și în zilele noastre când anumiți pseudo-istorici se străduiesc să „dovedească“ că, la pătrunderea triburilor maghiare în Transilvania, în secolul al X-lea, au găsit aici un vid, un teritoriu pustiu.

Instructiva sa lucrare și-o încheie Kemény cu următoarele reflexiuni interesante, pe care le considerăm juste și actuale „Nu chemarea (colonizarea → n.n.) din secolul al XII-lea a poporului liber german în Ardeal — se arată în lucrare — a pricinuit despoierea valahilor noștri de drepturile lor cetățenești anterioare, ci ultimele valuri furioase ale năvălirii de mult trecute a popoarelor, produse de pătrunderea viforoasă și cu-

¹¹ Virgil Șotropa, *Voci străine despre români*, în AS, nr. 2, 1925, p. 57.

¹² *Ibidem*, p. 58,

¹³ *Ibidem*, p. 59.

ceritoare a maghiarilor în Panonia și Dacia. A fost pricina subjugării și despoierii multor stăpâni de odinioară ai țărilor, și între aceștia îndeosebi și a valahilor. O privire serioasă asupra vechiului trecut și asupra apăsării cândva grele și inumane, căreia în secolele cruzimii nobiliare i-au subcombat valahii noștri sub forma cea mai scârboasă a sclaviei și iobăgiei, involuntar trezește în om un sentiment lugubru și trist și — pentru ce să n-o spun deschis? — o rușine care, în zilele noastre de mai multă blândețe și cultură, serios ne avertizează: să nu rămânem necondiționat pe lângă vechile obiceiuri. Nu accentuarea pătimășă, volinică și făcută cu rabulism pe socoteala altora, a pretinselor drepturi vechi și de mult proscrise, ci căutarea binevoitoare și pașnică a indulgenței potrivite timpurilor de azi și a concesiilor noi și cuviincioase; iată de ce are nevoie o națiune încovoiată de restriștile timpurilor vechi și de loviturile nemiloase ale trecutului; o națiune, care în prezent se ridică zilnic tot mai mult prin cultură, care adeseori a dat naștere celor mai buni cetățeni, eroi și oameni de stat, și-n consecință n-a rămas fără oarecare merite pentru patrie și rege”¹⁴.

Desigur, asemenea documente sunt cu atât mai valoroase dacă avem în vedere faptul că ele provin de la un mare istoric și om de cultură maghiar care cunoștea bine istoria Transilvaniei, recunoscând prioritatea și continuitatea neîntreruptă a românilor în această provincie și condamnând modul inuman în care au fost tratați românii de nobilimea maghiară.

Tema privind etnogeneza poporului român și continuitatea lui în spațiul vechii Dacii este abordată și de căpitanul Antonio Cosimelli în opera sa „Poëmation de secunda legione valachica” tradusă în limba română de Vasile Bichigean și publicată în nr. 2 și 3 ale revistei. Se știe că Antonio Casimelli a servit în cadrul Regimentului II românesc de graniță, cu sediul la Năsăud. El a descoperit originea română a românilor pe care-i numește romulizi, adică urmași ai lui Romulus. Opera „Poëmation” a fost

scrisă și tipărită între anii 1764—1767, adică la scurt timp după înființarea graniței militare, fiind semnată cu pseudonimul Comes Silvius Tanoli. Din această ediție nu se mai păstrează nici un exemplar. La cererea mai multor admiratori, fermecați de eleganța și erudiția operei, în 1768 Samuel Sardy, tipograf în Sibiu, a tipărit într-o nouă ediție această operă. În anul 1830 s-a tipărit la Oradea a treia ediție, care cuprinde și „Reflexiones IX ad Poëmation”. Evident, autorul Reflexiunilor este fostul secretar gubernial Vasile Vaida, un militant pentru drepturile naționale ale românilor din Transilvania. În cadrul Reflexiunilor Vasile Vaida prezintă mai înăi un scurt rezumat istoric după cronică lui Anonymus, secretarul regelui maghiar Béla al III-lea, în care sunt relateate luptele voievodului Gelu cu Tuhutum din care rezultă că la pătrunderea maghiarilor în Transilvania, în această provincie existau formațiuni prestatale românești și anume: voivodatul lui Menumorut în Crișana, a lui Gelu în Transilvania și a lui Glad în Banat, așa cum rezultă din cronică lui Anonymus¹⁵. Se demonstrează astfel falsificarea teoriei imigraționiste, conform căreia la pătrunderea maghiarilor în Transilvania ar fi găsit aici un „teritoriu pustiu”, românii imigrând în această provincie abia în secolele XI, XII și mai ales în secolul al XIII-lea, venind de undeva de la sud de Dunăre.

Referitor la stările de fapt din Transilvania credem că este necesar să redăm și studiul lui Iulian Marțian: „Acte și documente”, publicat în nr. 11 al revistei în cadrul căruia publică în traducerea din volumul anonim „Reise von Presburg durch Mähren, beide Schlesien und Ungarn nach Siebenbürgen und von da zürük nach Presburg”, apărut la Frankfurt și Leipzig în 1793. În cadrul acestui volum se arată că „În Ardeal există trei națiuni zise indigene: unguri, secui și germani numiți sași și că aceste națiuni au vot în sfatul țării și delegații lor au scaun în camera deputaților. Dar în această provincie mai există o altă națiu-

¹⁵ *Poëmation de secunda legions valachica sub Carolo barone Enzenbergio*, traducere din limba latină de Vasile Bichigean, în AS, nr. 2, 1925, p. 13—19.

¹⁴ *Ibidem*, p. 60.

ne care este în raport de inferioritate politică față de națiunile numite indigene și anume națiunea românilor, care este mai numeroasă decât toate celelalte națiuni ardelenice împreună. Totuși, această națiune este considerată ca străină și nu se bucură de drepturi ca celelalte națiuni¹⁶.

În cadrul studiului se relatează, între altele, că națiunea maghiară se consideră cea mai distinsă și că numai ea ar poseda dreptul de indigenat, întrucât membrii ei ar fi toți nobili veritabili! Națiunea secuilor este admisă doar pe al doilea plan, în timp ce națiunea sașilor este considerată ca parvenită și intrată pe furiș în țară. Îngâmfarea maghiarilor este nelimitată, se menționează în acest studiu. Pe români îi dețin în jugul servituții și chiar în cel al sclaviei¹⁶. Rezultă astfel situația grea a românilor din Transilvania, considerați de stările privilegiate drept tolerați în propria lor țară.

Din același volum, Iulian Marțian traduce și publică în continuare, în nr. 22 al revistei, relatări privind stările de fapt din Transilvania, așa cum rezultă din viziunea unui călător străin care a călătorit prin această provincie în anul 1790. Între altele, călătorul anonim relatează faptul că râul Tisa este limita regiunii locuite de români¹⁷. Referindu-se la Banat, autorul anonim se întreabă: „Ce ar fi Banatul dacă nu ar locui românii în acel ținut? Solul lui este cultivat în întregime și toate livezile lui sunt pline de fructe! Oare crescute-au aceste fructe de la sine? Oare însământatu-lea minoritatea germană ori doar cea minusculă maghiară?”¹⁸. Aceste constatări și relatări ale unui călător străin care a străbătut Transilvania și Banatul în anul 1790 constituie dovezi importante asupra situației demografice din cele două provincii, din care rezultă că românii formau și atunci majoritatea populației și, ca urmare, ei erau cei care cultivau cea mai mare parte a pământului având

un rol hotărâtor în economia țării. Același autor își exprimă opinia că românii sunt nu numai buni agricultori, ci și buni soldați, fapt pe care l-au dovedit atât în cadrul regimentelor de linie, alcătuite în cea mai mare parte din ei, cât și în regimentele de graniță¹⁹. Asemenea relatări au darul de a infirma afirmațiile tendențioase și denigratoare ale unor cercuri interesate la adresa poporului român.

Tot în nr. 22 al revistei este publicat studiul lui I. Crăciun: „Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul”. În cadrul acestui studiu este prezentată viața, lupta eroică și sfârșitul tragic al acestui mare comandant de oști. După însemnările cronicarului Szamosközi, generalul Baba Novac s-a născut în satul Poreci (Smederevo) de lângă Belgrad. La început a fost ostaș de rând, dar venind în Țara Românească Mihai Viteazul l-a făcut căpitan peste haiduci. S-a evidențiat în luptele împotriva turcilor, fapt pentru care Mihai Viteazul l-a apreciat foarte mult. A luat parte la lupta de la Șelimbăr din 28 octombrie 1599, însoțind pe marele domnitor, Mihai Viteazul, la intrarea în Alba Iulia, iar apoi la campania din Moldova, în anul 1600. De asemenea, a luat parte la luptele împotriva trupelor poloneze de sub comanda cancelarului Zamoyski. După pierderea luptelor cu polonezii de la Sărata, Năeni și Ceptura, Mihai Viteazul s-a îndreptat spre Viena pentru a cere ajutor împăratului Rudolf al II-lea. În data de 17 decembrie 1600, generalul Baba Novac s-a prezentat la generalul Basta în fruntea unui detașament de 1000 de călăreți, înaintând apoi spre părțile Lipovei. În Banat, Csáki, care se afla în fruntea forțelor maghiare ostile domnitorului Mihai Viteazul, l-a pus sub pază pe generalul Basta, iar pe Baba Novac l-a arestat și trimis în lanțuri la Cluj, fiind acuzat că ar fi tratat cu pașa din Timișoara pentru ocuparea Lugojului și Caransebeșului. La Cluj, Baba Novac va fi condamnat la moarte, împreună cu duhovnicul său. Executarea sentinței a avut loc la 5 februarie 1601 când Baba Novac și duhovnicul său au fost legați de grinzii

¹⁶ Iulian Marțian, *Acte și documente*, în AS, nr. 11, 1929, p. 30—37.

¹⁷ Idem, Traducere din volumul anonim: *Reise von Presburg nach Siebenbürgen und von da zurück nach Presburg*, Frankfurt und Leipzig, 1793, în AS, nr. 22, 1937, p. 195—196.

¹⁸ *Ibidem*, p. 196—197.

¹⁹ *Ibidem*, p. 198.

și arși de vii în piața orașului. Se spune că generalul Basta privea înfiorătoare scenă din geamul unei case din apropiere. După această suferință cruntă, trupurile lor au fost trase în țeapă. Se știa că după lupta de la Goroslău din 3 august 1601, în drum spre Alba Iulia, Mihai Viteazul s-a oprit la Cluj, unde a arborat un steag pe locul în care fusese tras în țeapă Baba Novac²⁰. Desigur, popularizarea unor astfel de episoade ce prezintă un interes deosebit pentru cititori, avea darul să contribuie la cunoașterea istoriei poporului român.

Un interes deosebit prezintă studiul lui Virgil Șotropa „Bejenii în secolul al XVIII-lea“, publicat în nr. 16 al revistei. Este un studiu bazat pe un bogat material documentar de arhivă, care contribuie la elucidarea unor probleme importante ale istoriografiei noastre. La început autorul arată cauzele care au stat la baza emigrărilor din Transilvania spre Moldova și Muntenia, emigrări ce luaseră proporții îngrijorătoare în secolul al XVIII-lea fapt care a neliniștit cercurile conducătoare de la Viena, inclusiv Curtea imperială. Aceste cauze au fost, așa cum rezultă din declarațiile țăranilor în fața organelor de anchetă din acel timp, dările și sarcinile feudale tot mai grele, îndeosebi robota, ce ajunsese la 108 zile pe an pentru iobagi. Se știe că în Transilvania feudalismul era mai evoluat decât în Moldova și Muntenia, iar evoluția însemna agravare în cazul iobăgiei. Este cunoscut faptul că în cele două Principate numărul zilelor de clacă era de numai 12 pe an în Muntenia și 24 în Moldova. Dar și celelalte obligații feudale erau mai numeroase și mai apăsătoare în Transilvania în comparație cu cele din Principate, unde feudalismul era mai puțin evoluat. Aceasta a fost cauza emigrărilor masive dinspre Transilvania spre Moldova și Muntenia de-a lungul veacurilor, emigrări care în secolul al XVIII-lea au înregistrat cele mai mari proporții, așa cum rezultă din documentele prezentate în acest studiu, din care vom da câteva exemple.

Între asemenea documente menționăm cererea delegaților orașului Bistrița

trimiși la dieta din Sibiu în 1725 în care solicită ca la fixarea contribuțiilor districtului românesc să se aibă în vedere faptul că „valahii, din care mai cu seamă constă acest vidic (district — n.n.) s-au împrăștiat foarte mult, așa că sate întregi au rămas goale. Deoarece ei locuiesc prin munți pe pământ arid, trebuie să-și cumpere cerealele necesare; dar acum nu au vite și nici alte mijloace de a-și câștiga bani. Chiar și cei ce au mai rămas pe loc, la primăvară fără îndoială vor pleca în altă parte și astfel restul vidicanilor nu vor putea purta poverile“²¹. La 14 iunie 1746 Maftei Ordace din Lunca Vinului mărturisea în fața magistratului orașului Bistrița faptul că cu câteva zile în urmă a văzut pe hotarul comunei o ceată mare de oameni și că vorbind cu ei i-au spus că vor să treacă în Moldova, căci nu mai pot suporta birurile și robotele grele iobăgești. Și cu toate că îi urmăresc 200 de cătane, sunt gata mai bine să moară decât să se întoarcă de unde au plecat. Numărul lor era apreciat la circa 300 bărbați și femei, dintre care 102 erau înarmați cu puști, iar ceilalți cu lănci, coase și furci de fier. Între altele, se arată că bejenarii aveau cu ei multe vite. Se relatează apoi faptul că dintre pușcași un grup mergea înainte altul în urmă, ca și când ar fi fost o armată²².

Despre toate cele întâmplate magistratul raportează guvernului transilvan, care cu data de 24 iulie 1746 trimite un ordin semnat de guvernatorul Ioan Haller, în care arată că Maiestatea Sa împărăteasa, îngrijorată de numeroșii fugari în Moldova, a ordonat să se caute motivele emigrării, iar guvernul numește în acest scop o comisie de investigare formată din contele Mara din Dăbâca și Ioan Torma din Solnoc, precum și primarul orașului Bistrița, Ștefan Sefferth de Rosenberg. Totodată, primarul și magistratul Bistriței erau îndemnați să i-a măsuri pentru a împiedeca pe toate căile fuga contribuabililor valahi din țară²³.

Exemple în acest sens sunt numeroase atât în cadrul studiului menționat cât și în alte lucrări. Ele constituie dovezi

²¹ Virgil Șotropa, *Bejenii în secolul al XVIII-lea*, în AS, 1932, p. 55—56.

²² *Ibidem*, p. 58—59.

²³ *Ibidem*, p. 59.

²⁰ I. Crăciun, *Baba Novac, generalul lui Mihai Viteazul*, în AS, nr. 22, 1937, p. 214—215.

din care rezultă situația grea a țăranilor români din Transilvania, precum și falsitatea așa-zisei teorii imigraționiste, susținute de unii istorici maghiari, în frunte cu Iuliu Szekfű, conform căreia românii ar fi imigrat în Transilvania în secolul al XVIII-lea din Moldova și Muntenia, de unde ar fi plecat din cauza regimului fanariot spoliator. Documentele din arhive scot în evidență numărul mare de țărani români care au emigrat în cele două principate în secolul al XVIII-lea, în timp ce numărul celor ce se întorceau era mult mai mic. Emigrările, ca și schimburile de valori materiale și spirituale între românii dintr-o parte și alta a Carpaților au stat la baza aceluși proces neîntrerupt de osmoză, care a asigurat unitatea limbii și culturii poporului român pe întreg cuprinsul vechii Dacii, în pofida frontierelor artificiale impuse de vitregia vremurilor. Între temele majore tratate în paginile revistei „Arhiva someșană”, un loc de seamă ocupă unirea unei părți a românilor din Transilvania cu biserica catolică, în anii 1698—1701. Astfel în nr. 24 al revistei, Virgil Șotropa publică un text tradus din cronică lui Cserei Mihály (1668—1756), având ca titlu „Spicuiuri din cronica lui Cserei”, din care rezultă atitudinea ostilă a stărilor privilegiate din Transilvania față de actul unirii. Se știe că acest cronicar secui a manifestat întotdeauna ostilitate față de catolici, deci și față de românii greco-catolici. În cronica sa el arată mijloacele prin care iezuiții l-au ademenit pe episcopul român Atanasie pentru a-l determina să treacă la catolicism, împreună cu preoții din subordinea sa. În acest scop preoților li s-au promis că-i vor scăpa de iobăgie și de dijme față de stăpânii de pământ. Cserei arată că nici chiar nobilii catolici n-au văzut cu ochi buni actul unirii, deoarece și-au dat seama că servește la răsturnarea întregii țări, întrucât, prin unire, „nația valahă străină și nemernică pe care țara a tolerat-o”, „propter interese publicum”, a fost primită între straturile țării și investită cu drepturi ca celelalte staturi vechi ardelenene²⁴. Din această cauză, arată Cserei,

au ajuns în pericol mulți nobili și magnați chiar și dintre cei papistași, căci uzând de libertățile câștigate s-au sfințit de tot prea mulți preoți și dieci valahi, care nu voiesc să presteze domnilor nici un serviciu ori vreo plată; iar dacă li silesc îndată fug la miliție. Se știe că stările privilegiate s-au opus unirii, așa cum se vor opune și înființării regimentelor de graniță românești, deoarece își dădeau seama că prin acestea românii aveau posibilitatea să se emancipeze, atât pe plan economic cât și social-politic și cultural.

Interesantă și de actualitate ni se pare și „Scrisoarea” lui Ioan Maioreșcu adresată din Viena episcopului Alexandru Sterca Șuluțiu, la 3 iulie 1852, și publicată în nr. 25 al revistei. Scrisoarea este tăioasă și înfruntătoare. Din ea rezultă urmările nefaste pe care le-au avut cercurile confesionale dintre ortodocși și greco-catolici. Evident, este vorba de cercurile dintre conducerea celor două confesiuni, certuri care erau întreținute de cercurile politice ale monarhiei habsburgice, cu scopul de a împiedica unirea forțelor naționale române în lupta împotriva oprimirii naționale. În scrisoarea sa, Ioan Maioreșcu îndeamnă cele două confesiuni la reconciliere și colaborare strânsă, în scopul apărării intereselor majore ale națiunii române din Transilvania. Un loc de seamă ocupă în paginile revistei studiile și materialele documentare privind lupta românilor din localitățile de pe valea superioară a Someșului Mare împotriva abuzurilor magistratului orașului Bistrița, care voia să-i conscrie ca iobagi, impunându-le obligații similare cu cele feudale. Astfel, în nr. 3 al revistei, Vasile Bichigean publică studiul: „Un capitol din lupta românilor someșeni cu sașii din Bistrița”, în cadrul căruia este înfățișată exploatarea la care erau supuși locuitorii din Districtul văii Rodnei de către magistratul orașului Bistrița. Este de remarcat faptul că și satele sășesti din jurul orașului erau exploatate de același magistrat, care reprezenta interesele patriciatului, fără a fi însă considerate în stare de iobăgie. Țăranii din satele sășesti își vor manifesta nu o dată nemulțumirea față de abuzurile magistratului bistritean. Așa, de pildă, în anul 1760, când satele districtului românesc se aflau în plină revoltă împotriva magistratului

²⁴ Virgil Șotropa, *Spicuiuri din cronica lui Cserei*, în AS, nr. 24, 1938, p. 226.

tului năsăudean (1755—1762)“, publicat în nr. 23 al revistei. În cadrul studiului, autorul continuă prezentarea și analiza unui vast material documentar privind frământările și mișcările țăranilor din localitățile districtului respectiv împotriva spolierii lor de către magistratul orașului Bistrița, care voia să-i aducă în stare de iobăgie. Vastul material documentar utilizat de autor în elaborarea studiului oferă posibilitatea de îmbogățire și aprofundare a cunoștințelor privind adevăratele stări de fapt de pe Pământul Crăiesc (Fundus Regius), unde locuitorii deși erau declarați oameni liberi, egali în drepturi și îndatoriri, în realitate patriciatul sășesc trata pe țăranii români ca pe iobagi, obligându-i la dijme din toate produsele și la munci gratuite pentru construirea unor edificii publice sau în folosul unor patricieni din orașele săsești. Aceste abuzuri au stat la baza revoltei locuitorilor din Districtul văii Rodnei, care vor accepta militarizarea de teama de a nu fi declarați iobagi ai orașului Bistrița.

Cum este și firesc, tema privind istoria Regimentului II românesc de graniță s-a bucurat de o atenție deosebită, fiind abordată și tratată în studii și articole valoroase, publicate în paginile revistei. Între acestea menționăm studiul lui Virgil Șotropa : „Regimentul grăniceresc năsăudean“, publicat în nr. 2 al revistei. Este de menționat faptul că, deși studiile și articolele privind această temă, publicate în paginile revistei nu au întotdeauna o viziune corectă asupra evenimentelor tratate, ele prezintă o importanță deosebită prin bogatul material documentar pe care-l pun în circuitul științific. Un exemplu în acest sens îl constituie chiar studiul de față în care autorul susține că una din cauzele esențiale care au determinat Curtea de la Viena să recurgă la înființarea regimentelor de graniță din Transilvania ar fi fost aceea de a pune stavilă puterii turcești³¹. Or, se știe că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Imperiul otoman se afla într-un proces de decădere, nemaiputând constitui un pericol

pentru Austria. Sunt cunoscute adevăratele rațiuni care au determinat cercurile conducătoare de la Viena să treacă la înființarea acestor regimente. Acestea au fost de ordin politic, economic și militar. În politica sa centralizatoare, Curtea de la Viena avea nevoie de forțe armate devotate care să contrabalanseze acțiunile opoziționiste ale nobilimii, ale dietei și guberniului, ce apărau interesele stărilor privilegiate. În același timp, regimentele de graniță trebuiau să asigure ordinea internă, să înăbușe eventualele mișcări ale maselor, să împiedice emigrările masive ale țăranilor în Moldova și Muntenia, emigrări care aduceau mari pagube fiscului, și să formeze stațiuni de carantină împotriva bolilor contagioase ce veneau din Orient. La nevoie, aceste regimente urmau să lupte alături de unitățile de linie, în războaiele pe care Imperiul austriac le purta în acel timp.

În cadrul acestui studiu, autorul relevă opoziția nobilimii maghiare și a patriciatului sășesc față de instituția graniței militare, îndeosebi față de înființarea regimentelor de graniță românești. Într-adevăr, nobilimea nu vedea cu ochi buni ridicarea din rândul iobagilor, mai ales din rândul iobagilor români, a unei păături de oameni liberi. Apoi, ea era conștientă de faptul că noile unități militare contribuiau la întărirea influenței comandamentului militar austriac în Transilvania și, prin aceasta, a forurilor centrale de la Viena, scăzând în același timp influența organelor locale : a guberniului și dietei. Patriciatul sășesc pierdea și el, prin militarizare, numeroase sate românești aflate sub administrația unor orașe ca Bistrița, Sibiu și Brașov, nevoind de bună voie să renunțe la veniturile pe care le încasa din exploatarea locuitorilor acestora.

Dar, în pofida opoziției stărilor privilegiate, a răscoalei de la Salva din 10 mai 1763 și a rezistenței secuilor la Madăfalva, reprimată în ziua de 7 ianuarie 1764, acțiunea de înființare a regimentelor de graniță în Transilvania a fost dusă la bun sfârșit. În privința regimentului năsăudean, autorul prezintă etapele militarizării, arătând că, după militarizarea celor 23 de localități din Districtul românesc al văii Rodnei în 1762, au fost

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Virgil Șotropa, *Regimentul grăniceresc năsăudean*, în AS, nr. 2, 1925, p. 1.

oraşului Bistriţa, ţăranii din satele săseşti înaintază şi ei petiţii magistratului în care îşi exprimă nemulţumirea faţă de contribuţiile şi sarcinile la care erau supuşi, încercând să facă cauză comună cu ţăranii români, fapt care a produs o îngrijorare deosebită în rândul conducerii oraşului²⁵. Într-un document din acel timp se arată consternarea magistratului la ştirea că „satele săseşti vor să facă cauză comună cu valahii răzvrătiţi”²⁶. Reprezentanţii ţăranilor saşi s-au înfăţişat cu jalbele lor în faţa magistratului, care îi va sfătui „să mai aştepte până se va rezolva chestia cu valahii”.

Publicarea acestui studiu se continuă în nr. 6 al revistei, unde autorul prezintă memoriul înaintat de locuitorii districtului românesc al văii Rodnei Curţii de la Viena, în 1757, sperând că vor fi sprijiniţi în lupta pe care o duceau pentru a-şi apăra vechile lor drepturi şi libertăţi. Memoriul, redactat în limba latină, este tradus de autorul studiului în limba română, fiind adresat împărătesei Maria Tereza după cum urmează : „Maiestate, prea îndurătoare şi binevoitoare stăpână. Am venit, în aceste vremuri şi după o călătorie atât de îndelungată, cu rugăminţi la tronul Maiestăţii Voastre nu din vina proprie, ci siliţi de abuzurile saşilor din Bistriţa, pe care i-a cuprins o aşa de mare îndrăzneală de a ne hărţui, ba chiar de a ne izgoni, încât nu mai i-au seamă nici de drepturile divine, nici de ale noastre ; deşi noi suntem în acest district în care locuim cu mult mai vechi decât dânsii”²⁷.

În continuare, în memoriu se arată că începând cu 5 ani în urmă, magistratul din Bistriţa le pretinde sarcini şi obligaţii pe care înainte nu le-au avut şi anume : să dea dijmă a zecea parte din toate produsele, deşi întregul ținut este al lor, iar conscriptorii care se deplasează în comune pretind câte un florin de fiecare pereche de boi, de cai, precum şi după trei vaci ; 57 cruceri pentru un bou sau

cal şi 30 de cruceri pentru o vacă²⁸. Din memoriu rezultă că locuitorii care nu plăteau la timp aceste dări erau arestaţi şi duşi la închisoare, unde erau aşezaţi pe calul de tortură şi bătuţi până ce plăteau banii impuşi. De asemenea, în memoriu se arată că aceste metode de teroare aveau drept scop intimidarea locuitorilor pentru ca la conscrierea nouă care se efectua, aceştia să se declare iobagi ai oraşului Bistriţa, aşa cum le cerea magistratul şi funcţionarii lui, ceea ce ei au refuzat. Între altele, în memoriu se mai menţionează faptul că locuitorii din district nu aveau voie să producă băuturi spirtoase, drept pe care înainte îl aveau.

Pe lângă obligaţiile menţionate mai sus, în memoriu se arată că locuitorii din acest district trebuiau să muncească fără plată pe la diferite familii de funcţionari din oraş şi să transporte lemne şi alte materiale necesare la construcţia unor edificii publice. În memoriu se menţionează apoi faptul că magistratul oraşului Bistriţa acapara şi unele terenuri arabile şi de fâneţe pe care locuitorii acestor comune le pregăteau prin lăzuirea pădurilor şi a tufişelor. Asemenea terenuri erau cultivate în folosul oraşului prin munca sau cu banii locuitorilor din localităţile districtului. „Ne-au luat dreptul de pescuit — se arată în memoriu — şi în general toate drepturile ; încetul cu încetul pretind de la noi să lucrăm anumite zile pe săptămână ca nişte supuşi ai lor, deşi ne-am născut liberi şi niciodată n-am fost robi”²⁹. În memoriu se arată apoi că funcţionarii magistratului soseau adesea în sate chiar înaintea sărbătorilor, obligându-i pe locuitori să vâneze pentru ei. „Cu un cuvânt — se arată în memoriu — azi facem şi îndeplinim lucruri cum nu se pomeneste să fi făcut vreodată. Astfel, saşii, ocrotiţi de împrejurări, progresează, iar noi dăm înapoi. Nu ne-a mai rămas nimic decât bietele suflete. Bunurile ce ni le-am câştigat mai înainte, cu sudoare cruntă, munţii, văile, livezile şi câmpiile, care de când îşi aduc aminte oamenii au fost ale noastre şi le-am stăpânit în pace, acum ni se iau”³⁰.

Tot la această temă se referă şi studiul lui Virgil Şotropa : „Revolta distric-

²⁵ Vasile Bichigean, *Un capitol din lupta românilor someşeni cu saşii din Bistriţa*, în AS, nr. 3, 1925, p. 30.

²⁶ Virgil Şotropa, *Răboaie din trecut*, în AS, nr. 3, 1925, p. 77.

²⁷ Vasile Bichigean, *Un capitol din lupta românilor someşeni cu saşii din Bistriţa*, în AS, nr. 6, 1926, p. 32.

²⁸ *Ibidem*, p. 33.

²⁹ *Ibidem*, p. 39.

militarizate alte cinci localități de pe valea Șieului și două de pe valea Mureșului, în 1764, iar în 1783 localitățile de pe valea Bârgăului, care toate împreună vor forma Districtul militar al Regimentului II românesc de graniță, cu sediul la Năsăud ³².

În nr. 3 al revistei, Vasile Bichigean publică „Statutul grăniceresc“, apărut în limba latină la 13 noiembrie 1766. Se știe că acest statut a fost baza de organizare a regimentelor de graniță și a format temelia instituțiilor culturale, sociale și naționale ridicate de grănicerii năsăudeni. În cadrul acestui statut sunt consemnate drepturile și obligațiile grănicerilor români. În statut este consemnată hotărârea împărătesei Mariei Tereza în care se arată : „Am hotărât ca acești valahi, locuitori ai districtului Rodnei și ai altor localități, precum și alți valahi din acele localități care s-ar anunța ulterior și care toți până acum nu s-au bucurat de libertate, să fie scoși din starea lor de supuși de până acum și să fie părtași la toate prerogativele legate de statutul militar. Anume atât ei, cât și copiii și urmașii lor să fie eliberați de orice obligament de supuși și să fie considerați oameni liberi“ ³³. Referitor la obligațiile grănicerilor, în primul articol al Statutului se arată că : „Îndatorirea principală a tuturor valahilor grăniceri este, ca atât în timp de război cât și în timp de pace să se îngrijească de apărarea granițelor, să fie de strajă în garnizoane și la poteci, să mențină siguranța țării prin urmărirea hoților și împiedicarea importului și exportului clandestin de mărfuri și bucate prohibite, precum și prin prevenirea, în conformitate cu ordinele date de mai marii lor, a tuturor prevaricațiilor de orice fel ar fi și a trecerii graniței ; în general deci să împlinească fără excepție toate acele servicii care li se vor impune prin comandamentul suprem și prin ofițerii superiori și de stat major“ ³⁴. Se știe că grănicerii erau în același timp soldați și agricultori îmbinând obligațiile militare cu muncile agricole și gospodărești, precum și cu

muncile obștești pentru asigurarea ordinii în comune și în cadrul districtului.

Un studiu valoros privind istoria Regimentului II românesc de graniță este cel al lui Virgil Șotropa „Militarizarea văii Bârgăului“, publicat în nr. 10 al revistei. În acest studiu autorul prezintă situația locuitorilor din acea regiune în perioada anterioară militarizării când adevărații stăpâni ai satelor, pământurilor și munților erau nobilii din familia conților Bethlen. Este de remarcant faptul că în timpul conscrierii locuitorilor pentru a fi militarizați, oamenii declarau în fața comisiei însărcinate cu această acțiune, că ei sunt de condiție liberă, și nu iobagi cum îi prezentau nobilii din familia Bethlen, fără a putea prezenta dovezi în acest sens. Într-un raport către generalul Cristian Rall, maiorul Carol de Heydendorff arată că populația din Bârgău a avut mult de suferit din partea nobililor stăpânitori, care cer preț de răscumpărare considerabil, dar că și poporul pretinde să fie despăgubit pentru prestațiile peste măsură de mari. „Așa, în 1775, pe bază de urbarii false — se arată în raport — li s-a pus în spinare o companie de execuție, iar pentru pretinse prestații neîmplinite plăteau cu muncă și bani, în natură și cu bani, pentru dreptul de cârciumărit sătesc nu li se dădea nimic ; ...prestațiile le-au fost sporit domnii încât țăranii trebuiau să lucreze săptămânal nu șase, ci șapte zile“ ³⁵.

Ca urmare a acestor stări de fapt, relațiile dintre țărani și nobili s-au modificat apleți în slujba acestora erau încordate. Pentru a potoli spiritele, comisia însărcinată cu conscrierea locuitorilor a hotărât să citeze în fața sa pe toți vătavii și să le ordone „ca să se poarte cu modestie, să trateze blând pe oameni, să nu-i amenințe ; iar dacă cu buna nu vor putea reuși, atunci să se adreseze comisiei, căci acum nu e timpul și locul de a proceda cu asprime și chiar cu execuții“ ³⁶. Rezultă astfel starea de spirit tensionată care se manifesta în raporturile dintre țărani și stăpânii lor feudali la data când se pregătea militarizarea localităților de pe valea Bârgăului, în anul

³² Ibidem, p. 3—7.

³³ Vasile Bichigean, *Statutul grăniceresc*, în AS, nr. 8, 1928, p. 77—78.

³⁴ Ibidem, p. 79.

³⁵ Virgil Șotropa, *Militarizarea văii Bârgăului*, în AS, nr. 10, 1929, p. 3.

³⁶ Ibidem, p. 15.

1783. Țăranii din aceste localități vor accepta militarizarea pentru a scăpa de iobăgie.

De o atenție deosebită s-a bucurat tema privind participarea Regimentului II românesc de graniță la revoluția din 1848—1849. Astfel, în nr. 14 al revistei, Virgil Șotropa publică studiul: „Pățaniile batalionului I năsăudean în 1848—1849”. Este un studiu însoțit de numeroase documente privind peripețiile prin care a trecut batalionul respectiv, dar și documente referitoare la desfășurarea revoluției din 1848—1849. Încă la începutul studiului se menționează faptul că, înainte de Marea Adunare de la Blaj din 3—5/15—17 mai 1848, cercurile nobiliare maghiare amenințau, prin ziarele lor cu intervenția a 80.000 de secuî în cazul în care românii s-ar proclama a patra națiune în Transilvania și dacă nu se vor supune necondiționat uniunii acestei provincii cu Ungaria. Deputatul Pálfi declara în dieta nobiliară de la Cluj, la 30 mai, că cei ce se vor opune uniunii vor fi tratați ca răzvrătiți și împotriva lor se vor lua cele mai severe măsuri³⁷.

Între timp, se răspândi vestea că croații și sârbii au jurat la Petruvaradin credință împăratului de la Viena, refuzând să recunoască guvernul maghiar. Mai mult chiar, o armată de 15—16000 de croato-sârbi pornise împotriva Ungariei. În această situație, guvernul maghiar a solicitat ajutorul secuilor, dar aceștia au refuzat să plece din ținutul lor. Abia 3 companii de secuî au putut fi trimise spre Ungaria și chiar și din aceștia 80 de grăniceri secuî s-au întors acasă din drumul spre Seghedin. Întrucât regimentele de graniță din Transilvania se aflau la dispoziția Ministerului de război de la Budapesta, acesta trimise la comanda Regimentului II românesc de graniță de la Năsăud ordinul de a mobiliza și trimite un batalion la Seghedin, unde să facă serviciul de garnizoană. În realitate, batalionul de grăniceri năsăudeni urma să fie trimis să lupte împotriva sârbilor și croaților.

Batalionul a fost format din cadrele tuturor celor 12 companii ale regimen-

tului, primind numirea de batalionul I, fiind pus sub comanda maiorului grănicer Leon Pop. Ofițerii batalionului erau un amestec de români, maghiari, germani, polonezi și boemi, care împreună cu soldații și subofițerii formau o trupă de 847 militari. În ziua de 22 iulie 1848 batalionul a fost concentrat pe câmpul de instrucție de la Năsăud unde locotenent-colonelul Carol Urban, comandantul interimar al regimentului, le ținu soldaților o cuvântare însoțită de somnându-i să rămână credincioși jurământului pe steagul împărătesc și să refuze să depună orice alt jurământ. De asemenea, li s-au cerut să nu lupte împotriva grănicerilor sârbo-croați pentru a nu rupe legăturile de concordie care existau între trupele de grăniceri. Plecarea batalionului din Năsăud a avut loc la 23 iulie 1848³⁸.

În seara de 24 iulie batalionul sosi la Cuzdrioara în apropiere de orașul Dej unde a fost trecut în revistă de colonelul Jablonski și de alți ofițeri maghiari, care au căutat prin toate mijloacele să determine batalionul să depună jurământul pe constituția maghiară, dar totul a fost zadarnic. Aceleași încercări s-au făcut și la Oradea la 5 august, când batalionul a fost trecut în revistă de generalul Gläser, grănicerii năsăudeni refuzând cu hotărâre să depună alt jurământ decât cel față de împărat.

De la Oradea batalionul plecă pe 200 de trăsurile la Gyula, iar de aici la Seghedin, unde a ajuns la 9 august. În aceeași zi sosi la Seghedin ministrul de război, generalul Mészáros, căruia soldații batalionului i-au făcut cunoscut că ei nu vor să lupte împotriva grănicerilor sârbo-croați. De la Seghedin batalionul va fi transportat la Presburg (Bratislava) companiile a II-a și a VI-a, întărite cu 68 de oameni din celelalte companii, vor rămâne aici, intrând ulterior în armata banului Jellacici, iar apoi în cea a generalului Windischgrätz. Batalionul (cele patru companii) s-a deplasat la Leopoldstadt, apoi la Vác și Pesta, autoritățile încercând prin toate mijloacele a-l determina să depună jurământul pe constituția maghiară, dar totul a fost în zadar. Este interesant în această privință epi-

³⁷ Virgil Șotropa, *Pățaniile batalionului I, Năsăudean, în 1848—1849*, în AS, nr. 14, 1931, p. 379.

³⁸ *Ibidem*, p. 381—382.

sodul de la Vâcz unde batalionul a fost adunat la 13 octombrie 1848 pe un teren de pășune din apropierea orașului în scopul depunerii jurământului pe constituția maghiară. Aici sosi generalul Hrabovski cu o mare suită de ofițeri și deputați din dietă. Generalul chemă în fața frontului pe toți ofițerii și subofițerii, amenințând pe primii cu reformarea și declararea lor în afara legilor, iar pe ultimii cu aplicarea legilor marțiale, în cazul în care nu vor determina trupa să depună jurământul. Dispune apoi intrarea lor în front, ordonând maiorului Leon Pop, comandantul batalionului, să dea comanda pentru depunerea jurământului. Acesta dădu comanda dar nimeni nu se mișcă pentru a o executa. Maiorul repetă comanda încă de două ori, dar de fiecare dată batalionul rămâne nemișcat. Văzând această situație dârză, generalul Hrabovsky ordonă să iasă în fața frontului acei care vor să depună jurământul, promițând primilor șase subofițeri care vor depune jurământul că-i va avansa la gradul de ofițeri.

În acel moment ieșiră din rândul trăgătorilor de elită Ion Moroșan și Luca Crețu, amenințând cu împușcarea pe cei ce ar îndrăzi să iasă din front pentru depunerea jurământului. Iritat de această atitudine, generalul ordonă maiorului Leon Pop să treacă la dezarmarea batalionului. Soldații urmau să depună armele în piramidă, iar ei să se retragă la 10 pași înapoi. Comenzile date de maior n-au fost însă executate de trupă, iar când generalul amenință batalionul cu intervenția gărzii naționale maghiare, soldații au răspuns în limba română cu voce puternică : „Nu dăm armele !”³⁹. Batalionul declară apoi, în prezența gărzii naționale maghiare și a mulțimii adunate, că se va apăra până la ultimul om în caz că va fi atacat. În același timp, mai mulți soldați îndreptară armele spre generalul Hrabovsky care întoarse calul și părăsi câmpul.

În după-amiaza aceleiași zile, batalionul s-a deplasat la Pesta unde i s-a pus la dispoziție cazarma Neugebäude. Și aici, autoritățile vor încerca să determine trupa să depună jurământul pe constituție,

dar grănicerii au rămas neclintii în hotărârea lor. Între timp, batalionul a fost mutat într-o altă cazarmă, pregătindu-se dezarmarea lui. Astfel, la 15 noiembrie 1848, din ordinul unui colonel grănicerii au fost scoși în curtea cazarmii fără ofițeri și fără arme. Un batalion de honvezi au ocupat în acest timp intrările și scările, punând mâna pe armele grănicerilor. Aceștia vor încerca să-și salveze drapelul, simbol al onoarei lor. Pentru a se evita o vărsare de sânge inutilă, batalionului i s-a redat drapelul, fiind escortat într-o cazarmă părăsită de la marginea orașului unde, în lipsa celor mai elementare condiții igienice, mulți soldați s-au îmbolnăvit de holeră și au murit. La 12 noiembrie batalionul a fost transportat la Solnoc, de unde soldații se împrăștiară, îndreptându-se în grupuri răzlețe spre districtul lor. Drapelul batalionului a fost salvat de un soldat care l-a înfășurat pe corp sub haină, predându-l apoi comandei regimentului⁴⁰. A fost, fără îndoială, un gest demn de reținut în analele istoriei noastre militare.

Tot Virgil Șotropa va publica în nr. 3 al revistei studiul-: „Pagini memorabile din 1848—1849”, în care sunt prezentate evenimentele din timpul revoluției pe teritoriul districtului militar al regimentului năsăudean⁴¹. În cadrul studiului se prezintă, între altele, starea de spirit în care s-a desfășurat la Năsăud prima adunare a reprezentanților comunelor din cadrul districtului, la 10 iulie 1848. La această adunare grănicerii și-au exprimat doleanțele lor într-o petiție în care cer ca în conformitate cu manifestul împăratului din 10 iunie a acelui an, ei să-și poată conserva naționalitatea, limba și religia, să poată dispune liberi de pământurile lor, iar pădurile, pășunile și munții să rămână în continuare în proprietate comună, Grănicerii cereau apoi numirea de ofițeri și funcționari care, cunosc limba română, iar populația de peste 40.000 de suflete din cadrul districtului să trimită în dietele viitoare câte doi deputați⁴².

În nr. 6 al revistei sunt prezentate în continuare evenimentele din toamna

⁴⁰ *Ibidem*, p. 430—431.

⁴¹ *Idem*, *Pagini memorabile din 1848—1849*,

⁴² *Ibidem*, p. 9—10.

³⁹ *Ibidem*, p. 428—429.

anului 1848 și din anul 1849 la care au participat grănicerii năsăudeni, până la sfârșitul revoluției, punându-se în circuitul științific un bogat material documentar. Astfel în partea a doua a studiului este prezentată cea de-a doua adunare a reprezentanților comunelor grănicerești de la Năsăud din 13—14 septembrie 1848. Noul comandant al regimentului, locotenent-colonel Carol Urban, luă toate măsurile pentru apărarea districtului de eventualele atacuri din partea forțelor aflate în slujba nobilimii. La Năsăud soseau numeroși țărani din comitatele din jur, dar și din zone mai îndepărtate cerând arme pentru a lupta împotriva forțelor nobiliare⁴³. Locotenent-colonelul Carol Urban nu avea mijloace materiale pentru a-i încadra în forțele sale și nici arme. Abia a putut recruta în acest sens un număr de 700 de tineri, pe care i-a instruit și înarmat, încadrându-i în rândul grănicerilor. Din documentele vremii rezultă că dacă comandamentul general de la Sibiu ar fi sprijinit pe locotenent-colonelul Urban, evenimentele ar fi avut un alt curs. Se știe însă că cercurile conducătoare habsburgice se temeau mai mult de mișcările populare decât de acțiunile nobilimii.

Este de menționat faptul că, din ordinul comandai regimentului năsăudean, s-au trimis detașamente de grăniceri în comunele românești din împrejurimile districtului militar pentru a le apăra de atacurile gărzilor naționale maghiare. Pe la jumătatea lunii septembrie 1848 însuși Urban a fost nevoit să plece cu batalionul al II-lea al regimentului spre Mocod, de unde sili pe colonelul maghiar Carol Dobay, ieșit cu trupele sale din Cluj spre Dej, împotriva românilor, să se retragă. De asemenea, se cuvine să menționăm faptul că grănicerii năsăudeni au luptat în lunile octombrie-noiembrie în zona orașului Reghin împotriva forțelor secuiești.

Între studiile și articolele privind evenimentele din timpul revoluției, un loc de seamă îl ocupă: „Raportul locotenentului Friedrich Storch de Arben din 1848—1849”, tradus din limba germană de Iulian Marțian și publicat în nr. 12 al

revistei. Raportul începe cu menționarea faptului că în urma ocupării Clujului de către brigada generalului Wardener, împreună cu coloana locotenent-colonelului Carol Urban, la 18 noiembrie 1848, această brigadă se uni cu o parte a corpului de armată de sub comanda generalului Pchner, iar coloana lui Urban plecă în 22 noiembrie la Dej, unde invadează Alexandru Teleki și Nicolae Katona cu trupe inamice venite de la Zalău. În astfel de împrejurări avu loc, la 24 noiembrie 1848, lupta de la Dej în urma căreia forțele lui Urban au reușit să înfrângă inamicul și să ocupe orașul. Urmărind forțele inamice, trupele lui Urban au înaintat spre Baia Mare până la localitatea Șomcuta Mare, de unde s-au întors la Cluj.

Într-un consiliu de război, comandamentul austriac luă hotărârea nechibzuită de a diviza corpul de armată Puchner în două părți, una urmând a se îndrepta împotriva secuilor, iar a doua spre Huedin și Ciucea pentru a opri și respinge intervenția armatelor maghiare de sub comanda generalului Iosif Bem în Transilvania. Din această grupare, aflată sub comanda generalului Wardener, făceau parte și trupele de gărniceri de sub comanda colonelului Carol Urban, avansat între timp în grad⁴⁴. La 19 decembrie 1848 avu loc lupta de la Ciucea și împrejurimi în urma căreia trupele colonelului Urban și ale generalului Wardener au fost nevoite să se retragă din fața armatei generalului Bem, mult superioară ca număr. A urmat retragerea dramatică în condiții deosebit de grele spre Cluj, de unde trupele lui Wardener se îndreptară spre Turda, iar cele ale lui Urban spre Bistrița, fiind urmărite îndeaproape de forțele inamice. În 28 decembrie trupele lui Urban au sosit la Bistrița unde s-au unit cu trupele de sub comanda colonelului Jablonsky, care s-au retras dinspre Baia Mare la Dej și Bistrița din fața forțelor inamice mult superioare. La Bistrița trupele lui Jablonsky s-au unit cu cele ale lui Urban, comanda trecând asupra acestuia.

⁴³ Idem, *Din zilele de zbucium ale anilor 1848—1849*, în AS, nr. 6, 1926, p. 2—3.

⁴⁴ *Raportul locotenentului Friedrich Storch de Arben din 1848—1849*, Raportul a fost tradus din limba germană de Iulian Marțian și publicat în AS, nr. 12, 1929, p. 167.

La 31 decembrie sosi vestea despre apropierea armatei maghiare de sub comanda generalului Iosif Bem, care înainta cu o coloană dinspre Dej și cu alta dinspre Reghin. Amenințat în front și în flanc de către forțe inamice net superioare, colonelul Urban hotărî evacuarea orașului Bistrița în care, la 31 decembrie 1848, intră avangarda armatei lui Bem. Trupele lui Urban s-au retras în Bucovina, urmărite de inamic. De la Tihuța urmărirea s-a făcut numai de legiunea vieneză, grosul trupelor refuzând să treacă frontiera Transilvaniei ⁴⁵.

Între timp, alte trupe inamice înaintau, la 2 ianuarie 1849, de la Beclean la Năsăud sub comanda colonelului Riczkó. În comuna Piatra, forțele inamice sunt oprite de batalionul al III-lea din regimentul năsăudean, dar după opt ore de lupte, grănicerii au fost nevoiți să se retragă la Năsăud din lipsă de muniție. La 3 ianuarie forțele maghiare au ocupat Năsăudul și apoi întregul district. Sub comanda căpitanului Binder, grănicerii s-au retras spre Ilva Mică, iar de aici spre Bucovina la trupele colonelului Urban. Acesta reuși, printr-o incursiune bine organizată, să atace prin surprindere forțele maghiare de la Mureșenii Bârgăului și de pe această vale și să le captureze. La 13 februarie 1849 trupele colonelului Urban au ajuns în comuna Iad (azi Livezile), unde au așteptat sosirea brigăzii colonelului Fischer. Între timp, colonelul Urban primi în ajutor alte trupe din partea generalului Malkovsky, înaintând spre Bistrița, Sărățel și Crainimăt, provocând mari pierderi inamicului. Dar, în acest timp, sosiră forțe superioare ale generalului Bem, care au obligat trupele lui Urban să se retragă din nou în Bucovina. De aici abia în iunie trupele colonelului Urban împreună cu armatele rusești vor pătrunde din nou în Transilvania, luptând împotriva forțelor maghiare până la sfârșitul revoluției.

Așa după cum se știe, Curtea de la Viena nu și-a respectat promisiunile făcute românilor și altor popoare din cadrul imperiului în timpul revoluției. Acest fapt rezultă din documentele vremii între care menționăm scrisoarea locotenent-

tului de grăniceri Teodor Pioraș, adresată dintr-un spital din Viena nepotului său Grigore Moisil, la 14 noiembrie 1849, în care acesta își exprimă dezamăgirea față de neîndeplinirea promisiunilor făcute în timpul revoluției. „Bietul român — se arată în scrisoare — nici acum după o epohă atât de sângeroasă nu se poate mângăia nici despre o parte. Așa dară încă n-a venit timpul pentru dănsul. Doară altă generație va fi mai norocoasă. Până atunci trebuie să răbdăm și să ne luptăm“ ⁴⁶.

Experiența amară din timpul revoluției a constituit o dovadă în plus că libertatea nu poate fi cucerită decât prin unirea, pe bază de egalitate, a tuturor popoarelor asuprite în lupta împotriva dușmanului comun — Imperiul habsburgic.

Situația din cadrul districtului militar al Regimentului II românesc de graniță ca și din celelalte regiuni ale Transilvaniei după revoluția de la 1848—1849 este prezentată de Virgil Șotropa în studiul: „După revoluția din 1849“, publicat în nr. 7 al revistei. În acest studiu autorul relevă faptul că funcționarii străini aduși în Transilvania după revoluție nu cunoșteau aspirațiile legitime ale poporului român, pe care îl descriau în rapoartele lor către forurile superioare ca neloyal și periculos pentru interesele monarhiei habsburgice. Acești funcționari erau influențați de aristocrația maghiari și de patricienii sași care-i prezentau pe români în culori sumbre.

Stările de fapt din Transilvania rezultă și mai clar dintr-un raport al fostului guvernator civil și militar al acestei provincii în perioada care a urmat după înăbușirea revoluției, generalul Ludwig Wolgemuth. Acesta raporta împăratului, în 1851, dintr-un spital din Pesta, despre situația din Transilvania: „Maghiarii sunt neînduplecați, sașii înșeală pe Dumnezeu și pe rege, românii sunt credincioși dar stau pe ultima treaptă a culturii“ ⁴⁷. Această apreciere este similară cu cea făcută de Iosif al II-lea care la întoarcerea din prima călătorie făcută în Transilvania, în 1773, raporta mamei sale, împă-

⁴⁵ Iulian Marțian, *Din scrisorile celor dispăruți*, în AS, nr. 4, 1925, p. 90.

⁴⁷ Virgil Șotropa, *După revoluția din 1849*, în AS, nr. 7, 1927, p. 2—3.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 176—177.

răteasa Maria Tereza, următoarele : „Dragă mamă, Am aflat în Ardeal pe maghiarul crud, pe sasul egoist și pe valahul robitor”⁴⁸. Evident, prin epitetul de maghiarul crud și sasul egoist trebuie înțeles aristocratul maghiar și patricianul sas.

Perioada care a urmat după revoluție s-a caracterizat prin eforturi deosebite făcute de populația grănicerească pentru refacerea economiei. Treptat, prin astfel de eforturi situația începea să revină la normal când, la 22 ianuarie 1851, apărură rescriptul imperial prin care se anunța desființarea graniței militare din Transilvania. Cu toată recunoștința exprimată de împărat pentru serviciile aduse de grănicerii români timp de aproape un secol și cu toate asigurările date de el în privința averilor și a fondurilor bănești care, la desființarea graniței militare trebuiau să treacă în proprietatea comunelor celui district, grănicerii vor fi nevoiți să poarte procese timp de câteva decenii, până să-și redobândească drepturile la averile și fondurile lor bănești.

Încheierea pactului dualist, în 1867, între cercurile politice conducătoare din Austria și Ungaria a produs o mare dezamăgire și indignare în rândul popoarelor din Imperiul habsburgic, denumit pe bună dreptate închisoarea popoarelor. Se știe că prin acest pact Transilvania și-a pierdut autonomia, fiind unită cu Ungaria, fără a se consulta voința populației formată în majoritate absolută din români. Îngrijorarea și indignarea românilor față de acest pact odios rezultă din numeroase documente, între care menționăm scrisoarea lui Iosif Gál, judecător la Curtea de casație din Budapesta, adresată lui Alexandru Bohățel, căpitanul suprem al Districtului Năsăudului, la 28 februarie 1867. Scrisoarea a fost publicată în nr. 8 al revistei de Virgil Șotropa în cadrul studiului : „Din scrisorile celor dispăruți”. În această scrisoare Iosif Gál își exprimă îngrijorarea față de încheierea pactului dualist. „Ce e de făcut ca să nu ne îngroape torentul ? Se arată în scrisoare. Unde sunt bravele regimente române de la 1848 care să ia inițiativa ? Unde e duhul și coîntelegerea bărbaților

noștri de la Mai 1848 ? se întreabă cu jale fiecare”⁴⁹. În disperarea sa ca și a celorlalți intelectuali români, Iosif Gál crede că unica speranță ar fi Districtul Năsăudului. „Combi-națiunea general aprobată — se arată în scrisoare — merge într-acolo că năsăudenii sau în adunare districtuală sau, dacă nu se va putea aceasta, altcum, să protesteze în contra nelegiuitei desființări a autonomiei transilvane și supunerii sub minister maghiar. Să declare ca și în 14 septembrie 1848 că nu se vor supune ministerului maghiar, nefiind Ardealul țară maghiară, ci numai unul minister din Viena ; că dieta din 1863—1864 nefiind legal desființată, există, și să se concheme spre a alege deputați la senatul imperial, având noi relațiunile noastre regulate față de imperiu. Lângă acest protest să se alăture apoi toate comunele din Transilvania și corporațiunile române, prin adrese îndreptate către năsăudenii sau tron ; și în acest chip s-ar manifesta în mod legal voința tuturor românilor din Ardeal spre a se salva barem încâtva onoarea politică”⁵⁰. Într-adevăr, Districtul Năsăudului a avut un rol important în combaterea realizării în practică a pactului dualist, dar forțele imperiale erau prea puternice în acel timp, iar conjunctura internațională nu era favorabilă pentru o rezistență mai puternică în scopul apărării autonomiei Transilvaniei.

Spațiul restrâns rezervat acestei lucrări nu a permis prezentarea și analiza tuturor studiilor, articolelor și documentelor publicate în paginile celor 27 de numere ale revistei „Arhiva someșană”. Dar, așa cum rezultă din cele arătate mai sus, prin abordarea și tratarea unor teme majore ale istoriografiei române, revista a contribuit la elucidarea lor și la combaterea teoriilor neștiințifice și tendențioase referitoare la istoria poporului român, teorii susținute de unii istorici străini. În acest fel revista a contribuit, într-o măsură însemnată, la răspândirea în rândul maselor de cititori a cunoștințelor privind istoria patriei, fiind un izvor indispensabil pentru cercetătorii din domeniul istoriei și culturii poporului român.

⁴⁹ Idem, *Din scrisorile celor dispăruți*, în AS, nr. 8, 1928, p. 113.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 114—115.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 4.

THE CONTRIBUTION OF THE „ARHIVA SOMEȘANĂ“
(1924—1940) IN COGNITION THE HISTORY
OF THE ROMANIAN PEOPLE

(Abstract)

At the beginning of this work are depicted the historical circumstances which encouraged the publication of such a review at Năsăud, a provincial town which became already, at the middle of the previous century, because of the militarization of that country side, the most important cultural centre of north-east Transilvania. In this place were founded renowned schools, supported through the income of some estates and currency funds being in the common property of the frontier localities. From such incomes were granted scholarshipsto certain frontier guard's sons with good results at learning, for carrying on their higher studies at various universities.

As a results of such auspicious circumstances, at Năsăud and other environs was set up a pleiad of intellectuals, especially teaching staff, who developed a constant activity on the historical and cultural field. The publication of the *Arhiva someșană* review at Năsăud, in 1924, marked the continuation of an older tradition in researching and popularizing the history and culture of the

Romanian people, in the conditions of absolute freedom which characterized the period between World War I and World War II.

Within the framework of this work are depicted and analysed the most significant studies, articles and documents regarding the history of that country-side, of the peripheral regions, and also those that referred to the history of the entire Romanian people and published in the pages of the 27 numbers of the review appeared between 1924 and 1940. They dwell upon major themes concerning the history of Romania, from scientific positions, contributing to clear them up and to combat the unscientific and tendentious theories regarding the history of the Romanian people, theories which were elaborated and upheld by certain foreign historians. In this way, the *Arhiva someșană* review contributed to spread between masses of readers the knowledge concerning the history of the Romanian people, being today an indispensable source to the researchers belonging to this domain,